

evaluation criteria of effectiveness, success, practical expediency of certain legislative acts or specific norms. But this criterion of truth as success is variable and cannot be considered in the status required, naturally determined, since it is always relative. The peculiarity of the research is that it is almost for the first time considered J. Dewey's instrumentalism as a specific logic and methodology of cognition of the law through a step-by-step solution of social problems. Noting the gap between the «fantastic success» definite sciences and morals lag, decline of human values, he sees a way out in establishing a more optimal balance between the achievements of science and human values, which can be realized through the function of human thinking, «intelligence», to which he assigns the role of the main instrument of cognition and actions.

Pragmatism as a methodology is a kind of modern, final chord in the game which the modern world philosophy has taken for in search of practical direction.

In this context, legal pragmatism took its place as a purely practical way out of the modern understanding of law as a social phenomenon, aimed at solving the most pressing, existential problems of a man. At the same time, one cannot fail to see in this ideological paradigm the excessive subjectivity and a somewhat purely utilitarian orientation. Therefore, the authors presented certain comments on the claims of pragmatism on the most common methodology of cognition and activity, the absolutisation of subjectivist conclusions and approaches.

Key words: Pragmatic world perception, legal pragmatism, instrumental method, truth in pragmatism, problematic situation, doubts.

Стаття надійшла 20 лютого 2018 р.

УДК 340.113

М. С. Гдакович

ДОКУМЕНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СІЧОВОГО СТРЕЛЦТВА ЯК ЕТАПНЕ ЯВИЩЕ У ФОРМУВАННІ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ

Досліджено особливості функціонування ділового мовлення Українських січових стрільців; розглянуто значення текстів суспільно-політичного характеру в загальній системі офіційно-ділового стилю першої половини ХХ ст. Зроблено спробу привернути увагу дослідників до цієї проблематики, адже на початку ХХ ст. відбулося повернення української мови до сфери офіційно-ділових відносин, саме тогочасні західноукраїнські суспільно-політичні реалії мали вирішальне значення у виробленні зразків офіційно-ділових текстів як складових якісно нового мовного досвіду освічених верств українського громадянства.

Ключові слова: офіційно-діловий стиль, історія ділового мовлення, Українські січові стрільці, ділова документація Українських січових стрільців.

Постановка проблеми. Вивчення особливостей формування офіційно-ділового стилю української мови залишається одним із актуальних завдань сучасного мовознавства. Здобуття Україною незалежності дало змогу значно розширити наукові дослідження у сфері офіційно-ділових відносин, адже в підрадянський період вивчення історії й функціонування офіційно-ділового стилю було неможливим через нехтування основними джерелами з ідеологічних настанов. Дослідження історії офіційно-ділового стилю української мови потребує всебічного, комплексного аналізу західноукраїнських текстових джерел початку ХХ ст. Тексти ділових паперів Українських січових стрільців (далі – УСС) – це необхідна ланка, що дає змогу висвітлити чимало аспектів формування офіційно-ділового стилю сучасної літературної мови.

Стан дослідження. Офіційно-діловий стиль як об'єкт дослідження цікавить сучасних науковців, значну увагу проблемам практичної стилістики та нормалізації ділового мовлення приділяли І. Чередниченко, М. Пилинський, А. Коваль, М. Павлович, З. Мацюк, А. Токарська, І. Плотницька й ін. Дедалі більше зацікавлення дослідники виявляють до історичних аспектів формування офіційно-ділового стилю української мови, разом західноукраїнського варіанта, про що засвідчують дослідження О. Сушко «Фразеологія офіційно-ділового стилю української мови (на матеріалі документів першої половини ХХ століття)», Л. Тименко «Розвиток лексики офіційно-ділового стилю української мови на початку ХХ ст. (1917–1933 рр.)», Н. Поліщук «Українська дипломатична лексика періоду УНР». Низка вчених, зокрема Г. Бідер, М. Мозер, Л. Ткач, довели необхідність включати західноукраїнські періодичні видання другої половини ХІХ – початку ХХ ст. до джерельної бази дослідження офіційно-ділового стилю української літературної мови, оскільки саме тоді тексти галицької періодики часто забезпечували функціонування української мови й у сфері офіційних стосунків. Однак досі поза увагою дослідників залишаються – тексти офіційного характеру, ділова документація Січового стрілецтва та Галицької армії, які ще не стали предметом аналізу.

Метою статті є встановлення специфіки функціонування ділового мовлення УСС; визначення місця і значення вказаних текстів суспільно-політичного характеру в загальній системі офіційно-ділового стилю першої половини ХХ ст.; також привернення уваги дослідників до цієї проблематики.

Виклад основних положень. Мова повноцінно розвивається тільки тоді, коли вона твориться як цілісна система на всіх рівнях,

забезпечує виконання всіх соціальних функцій. Значення і місце офіційно-ділового стилю важливе в період державотворення і під час визвольних змагань за власну державу. Суспільно-політичні обставини сьогодні розвиваються так, що історики не випадково зіставляють їх з подіями столітньої давності – українці знову змушені боронити власну землю від російських окупантів, виборювати незалежність зі зброєю в руках. Тому важливим є вивчення історії українських військових формувань, зокрема їх мовного досвіду – документації УСС, яка є фактичним свідченням розвитку мови у воєнний час.

На початку 1917 р. становлення легіону УСС майже завершилося, що виник у перші дні війни 1914 р. з добровольців-патріотів, який увібрав у себе найкращі сили галицької молоді, захопленої ідеєю відбудови української державності й об'єднання всього українського народу в єдино, як національної військово-політичної формації. Поставивши головною метою виборення української держави, стрілецтво, окрім участі в бойових діях, старалося організувати своє внутрішнє життя так, щоб виконувати завдання національного характеру. Сам легіон УСС був незвичним явищем: у нього входила переважно освічена інтелігентна молодь, яка взяла в руки не тільки зброю, а й чітку програму національно-просвітницької праці на постоях між боями, створювала школи, читальні, хорові й оркестрові гурти, пресові листки, журнали й ін. Отже, маючи за мету виборення української державності, Січові стрільці ретельно й цілеспрямовано до цього готувалися: насамперед, вони організовували своє внутрішнє життя так, щоб незважаючи на всі воєнні перешкоди, виконувати національні культурницькі завдання. Головними з них були: формування національно-визвольної ідеології та підготовка до вирішальних подій, праця над поглибленням національної свідомості українського народу й залишення матеріальної і духовної спадщини, відомостей про свою боротьбу, які б, у разі невдачі тогочасних змагань, стали орієнтирами в побудові Української Держави для майбутніх поколінь. Важливою передумовою вирішення цих завдань було виховання освіченого, національно свідомого січового стрільця, який зумів би їх осягнути. Тому в легіоні майже впродовж усього часу його існування діяла низка інституцій, створених для ознайомлення стрільців, головно стрілецьких новобранців, із їх завданнями на війні, з основами стрілецької ідеології, а також для підвищення освітнього рівня стрілецтва та підготовки його до післявоєнної громадської діяльності.

Свої внутрішні переконання, що легіон УСС є справді національною військовою формацією українського народу, стрілецтво хотіло закріпити відповідним зовнішнім оформленням. Найперше це

виявилося в тому, що протягом усього часу існування легіону українську мову та національну символіку використовували в ньому як офіційні. Головною ознакою національного характеру легіону УСС було вживання тільки української мови – і мови урядової, і службової. Січове стрілецтво щиро і з гідністю обстоювало права української мови. Одним із доказів національної свідомості й моральної сили січовиків була відмова виконувати накази, які давалися німецькою мовою. Навіть підстаршини німецької армії, що були інструкторами у Вишколі УСС, мусили навчитися наказів по-українськи, бо стрільці ігнорували чужу мову, хоч і розуміли її [1, с. 49]. У стрілецькому середовищі вважалося недопустимим розмовляти по-німецьки з тими офіцерами австрійської армії, які були українцями за національністю. Є спогад про те, як Д. Вітовський попередив старшин УСС перед прибуттям нового коменданта сотника Микитки, старшини австрійської армії: «Панове товариші, ані слова по-німецьки!» [2]. Підстаршини, які були інструкторами УСС у Розвадові, змушені були вивчати вишкільну термінологію й фразеологію, щоб вести підстаршинський курс або віддавати накази українською мовою. Уживання української мови для вишколу й наказів було гордістю усусів (адже йдеться про український легіон у неукраїнській армії).

Усе справочинство, наказництво велося тільки українською мовою. Це спричинило значний розвиток української військової, ділової та суспільно-політичної термінології, фразеології; вироблення типології і структури документів. Творити ділову мову й військову фразеологію доводилося часто на «порожній» мовній підоймі, бо не існувало понять після багатьох років бездержавного життя українців. Відомий мовознавець Ю. Шевельов зазначає, що в такій суспільно-історичній ситуації в процесі розвитку термінології переважає романтичний напрям у двох відмінах: романтизм історичний і романтизм етнографічний [3]. Тенденція історичного романтизму найвиразніше виявлялася у військовій, урядовій, дипломатичній сферах життя, оскільки мовці-січовики схилилися до відновлення лексики доби козацької держави, тобто шукали джерела творення мови в історичних традиціях самої мови. Однак засади мовного історичного романтизму зовсім не надавалися до інших сфер життя (господарської, наукової тощо). Під час вироблення таких терміносистем виступає тенденція романтизму етнографічного, згідно з яким основний масив термінології має бути вироблений на основі діалектних лексем. Можемо стверджувати, що застосування принципів історичного та етнографічного романтизму в мові є властиве не лише українцям – кожна національна мова в період свого становлення, розвитку й вироблення терміносистеми,

в час, коли швидко розширюються сфери й обсяг її вжитку, вдається до таких способів.

Проблема розвитку, вироблення і впорядкування термінології в ділових паперах УСС ще ніколи не було об'єктом ґрунтовного вивчення. Можемо зробити лише кілька попередніх спостережень і висновків, зроблених на основі короткого аналізу. Формування термінології ділових паперів УСС відбувалося на засадах мовного історичного романтизму: в документах активно використовувалася державна, правнича, військова лексика козацької держави. Важливий вплив на ідейне становлення УСС мали героїчні традиції козацько-гетьманської доби та творчість Тараса Шевченка. Стрілецьтво завжди наголошувало, що є наступником слави українського козацтва, а тому намагалося й діяти відповідно і навіть творити внутрішню структуру своєї формації на взірць січової. Назви – «січ», «січовик», «стрілець», «курінь» пов'язані з традиціями XVI–XVII ст., а не з галицькою дійсністю початку XX ст. Головним чинником цього було намагання створити національну термінологічну систему на українській основі, й можна стверджувати, що січовикам це вдалося, адже за короткий час існування легіону сформовано термінолексикону на позначення:

- назв документів (*статут, комунікат, звіт (справоздання), відозва, декларація, приказ, наказ, поклик, резолюція, протокол, заява, покликуючий лист, позивний лист, інструкція, умова*);
- військових підрозділів (*чота, сотня, курінь, легіон*);
- номенклатура військових звань (*рядовик, вістун, підстаршина, старшина, підхорунжий, хорунжий, чотар, десятник, старший десятник, сотник, поручник, полковник, отаман, комендант*);
- місць дислокації військовиків (*кадра, станція, Збірна станція, Кіш, Вишкіл*);
- урядових закладів (*Загальна Українська Рада, Українська Бойова Управа, Центральний курінь, команда (курень), канцелярія*).

Ю. Шевельов, аналізуючи розвиток української мови в першому двадцятилітті XX ст., не випадково з усіх процесів виокремив створення в серпні 1914 р. в Австрії військової частини УСС, як подію воєнного часу, що мала «деякий вплив на українську мову» (обережність в оцінці ученого пояснюється короткотривалістю існування легіону, а також подальшим розвитком мови: після поразки визвольних змагань українців в умовах різних окупаційних режимів більшість мовних досягнень доби були знехтувані та відкинуті). Найважливішим внеском Січового стрілецьтва, як гадає Ю. Шевельов: «З мовного погляду це дало змогу відновити й усталити українську військову термінологію та фразеологію після півторастолітньої перерви. ...Поza

цим роки Першої світової війни не принесли українській мові нічого доброго. Але вони були й занадто короткими, щоб звести нанівець здобутки попереднього десятиліття. Ті здобутки, як уже згадувалося, полягали головне в можливості подеколи вживати української мови в громадському житті та вести досить широку пропаганду на її користь серед українців і в певних колах російської інтелігенції» [3, с. 90].

Вивчення документів УСС дасть можливість розширити відомості не лише офіційно-ділового стилю, але й поглибити знання щодо формування публіцистичного стилю. Дослідники неодноразово зазначали, що певний стиль літературної мови не становить замкнутої системи. Між усіма стилями (і функціональними, і експресивними) є постійна взаємодія. Вона виявляється у взаємопроникненні елементів одного стилю в інший. Навіть найбільш специфічні засоби певного стилю можуть використовуватися в іншому стилі. Межі між стилями змінюються, будь-якому стилю мови властиві й специфічні, й загальномовні, міжстильові елементи (вони переважають). Так, О. Сушко [4], вивчаючи формування фразеологічної системи офіційно-ділового стилю української літературної мови в першій половині ХХ ст., зауважила, що на цей процес помітно впливав художній стиль, який тоді був доволі розвиненим і виконував функцію впливу на читача. Саме з метою впливу образні вислови проникають у мовну основу тих жанрів офіційно-ділового стилю, які розраховані на широкі верстви населення (службовий лист, звернення, відозва, заклик). Але якщо в художньому стилі образність виявляється в багатоплановому, системному викладі, то в офіційно-діловому специфіка образності полягає в тому, що вона певною мірою забарвлює інформаційний текст, роблячи його засобом маніпулятивного впливу.

Ми можемо також стверджувати, що у мові службових документів УСС відчутний дух часу, що виявляється в емоційній напруженості текстів, образності, агітаційності, адже службові документи дають уявлення їхнім творцям і користувачам про картину соціального світу. Певною мірою патетичність, художність мови текстів зумовлена зростанням національної свідомості українців Галичини, а відтак – войовничим запалом, прагненням вибороти Українську Державу. Існував ніби своєрідний симбіоз офіційно-ділового та публіцистичного стилів. У діловому мовленні Січового стрілецтва поряд зі специфічними елементами ділового стилю, використання канцеляризмів, штампів, віддієслівних іменників, інфінітивних форм на -но, -то, дієслів наказового способу, бачимо чимало елементів, не властивих цьому стилю, зокрема в ділових текстах Січового стрілецтва трапляються такі публіцистичні прийоми:

– метафоричне застосування наукової і суспільно-політичної термінології і фразеології («сучасна світова війна дала нам нагоду виступити збройно» – комунікат УБУ [5, с. 173]; «від самого початку війни глядить наша суспільність» – звернення ЗУР [5, с. 112]; «ваша завзята боротьба на полях огня і смерти вінчає Вас лаврами воєнної слави» – звернення ЗУР [5, с. 112]);

– цитування («Україна встане, світ правди засвітить», «Ще не вмерла Україна» – заява ЗУР [5, с. 113]);

– вживання гасел окремими окличними реченнями («Хай це коштує, що хоче, відвічний ворог мусить бути відпертий!», «Щоб усі побажання сповнилися – тричі слава!» – наказ 55 дивізії [5, с. 110]; «Виростає нова Україна – Україна діла і боротьби!» – заява УБУ [5, с. 113]);

– наявність образності («...намагається ворог вибити пролім», «з розмахом, як шумна буря, якій ніщо опертися не може» – наказ 55 дивізії [5, с. 110]; «не стратили запалу до святої справи і не низили прапору», «душа українського народу з вами» – звернення ЗУР [5, с. 112]);

– повторення однакових стилістичних прийомів, синтаксичних фігур («Ви доказали, що... Ви дали доказ....Ви визначили» – звернення ЗУР [5, с. 112]);

Співіснування стилів у ділових текстах УСС, їх взаємопроникнення, на наш погляд, не є недоліком чи свідченням невиробленості ділового мовлення стрілецтва, а радше навпаки відіграло важливу роль у становленні суспільно-політичної лексики і ділової фразеології, що було важливим чинником у розвитку літературної мови загалом.

У подальший період Визвольних змагань (1917–1920) Галичина майже не впливала на розвиток літературної мови, якщо не брати до уваги активнішого засвоєння на землях на схід від Збруча деяких галицьких мовних елементів, зумовлене щільнішими контактами галичан з Україною. На колишню російську Україну ідею «січовиків» привніс Є. Коновалець, що восени 1917 р. сформував у Києві курінь Січових стрільців. У Галичині розвиток мови загальмовано передусім через воєнні дії. Проте варто зазначити, що упродовж восьмимісячного існування ЗУНР українська мова була офіційною державною мовою. Новий статус української мови позначився на збагаченні лексичного фонду, поширенні сфери вжитку та внутрішньої нормалізації її розвитку, але цей процес був зупинений з кількох причин: короткий час, постійне звуження території, безперервні воєнні дії. Через подальше існування в умовах чотирьох окупацій українська мова залишилася неповною через звуження соціальної бази, і обслуговування сфер життя. Якби не вказані позамовні чинники то наприкінці 20-х рр.

XX ст. українська мова мала б вироблену термінологію і повноцінне функціонування офіційно-ділового стилю української мови.

Висновки. Залучення текстів офіційно-ділового стилю УСС до активних лінгвістичних досліджень є необхідним. Документація УСС є джерелом для вивчення історії розвитку офіційно-ділового стилю, адже давно актуальним є створення окремої узагальнювальної праці з історії цього стилю, в якій було б проаналізовано суспільно-історичні умови розвитку цього стилю на різних українських землях, описано текстові джерела, що репрезентують цей стиль у різні періоди його розвитку. У дотеперішніх теоретичних працях з історії офіційно-ділового стилю не згадано багатьох важливих джерел і неналежно взято до уваги функціонування західноукраїнської мовної практики початку XX ст., зокрема мову ділових паперів у час воєнних дій. Залучення до наукового опрацювання текстових джерел УСС дозволить заповнити лакуну в дослідженні формування офіційно-ділового стилю.

1. Тарнавський М. Спогади. Львів, 1992. 128 с.
2. Заклинський М. «А ми тую стрілецьку славу збережемо»... Львів, 1936. Ч. 1. С. 139.
3. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): стан і статус. Б.м.: Сучасність, 1987. 295 с.
4. Сушко О. Фразеологія офіційно-ділового стилю української мови (на матеріалі документів першої половини XX століття): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. К.: Б.в., 2007. 19 с.
5. Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво. Львів, 1995. 357 с.
6. Лазарович М. Культурно-просвітницька діяльність Українських Січових Стрільців у роки Першої світової війни. Тернопіль: Тайп, 2003. 114 с.
7. Тименко Л. Лексико-тематичні групи української юридичної термінології поч. XX ст. *Лексикографічний бюлетень*. К., 2004. Вип. 10. С. 94–101.
8. Тихоненко О. Джерела збагачення лексики офіційно-ділового стилю на етапі його становлення. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького національного університету*: зб. наук. праць. Вип. 8. Кривий Ріг: КНУ, 2012. С. 180–184.

Hdakovyч M. S. Documentation of Ukrainian Sitch Striletstvo as a stage phenomenon in the formation of official-business style

The peculiarities of the business-official style (on the materials of the USS legion documents) are analyzed in the article. The place and significance of the texts in the general system of the business – official style in the first half of the twentieth century are also researched. The article attempts to attract attention of scientists to this problem. The inclusion of official documents of USS legion to the active linguistic research is necessary, since the beginning of the twentieth century was the time of returning the Ukrainian language to the sphere of business-official relations. At that time Western Ukrainian socio-political realities played a crucial role in the

development of samples of business – official texts as the components of the new language experience of educated strata of Ukrainian citizenship. The new state of the Ukrainian language influenced the enrichment of vocabulary, the expansion of the sphere of use and the internal normalization of its development, but this process was stopped for several reasons: a short time, a permanent narrowing of the territory, continuous military action. The documentation of the USSR legion is an important source for studying the history of business – official style development, as it is now necessary to create a separate generalizing work on the history of this style in which the socio-historical conditions of the development of this style on different Ukrainian lands would be analyzed; it should also describe text sources that represent this style in different periods of its development.

In the current theoretical works on the history of business – official style many important sources are not mentioned, and the functioning of the Western Ukrainian language practice in the early twentieth century, in particular the language of business – official papers during military operations, are not sufficiently taken into account. Involvement of the sources mentioned in the article to the scientific study will allow filling the gap in the study of the formation of business – official style.

Key words: *business – official style, history of business – official speech, Ukrainian Sitch Striletstvo, business – official documentation of the USSR.*

Стаття надійшла 20 лютого 2018 р.

УДК 342.51:351:35.086

А. Р. Лещух

КОНСТИТУЦІЙНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРАВОВОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ СУБ'ЄКТА ДЕРЖАВНО-ВЛАДНИХ ВІДНОСИН

Охарактеризовано правові відносини між державою, особою та суспільством, що встановлено державою у правовій формі – системі прав, свобод й обов'язків учасників таких відносин. Відображено особливості, рівень розвитку демократичних інститутів і стан законності в державі.

З'ясовано, що поширеним в українській юридичній науці є визначення правового статусу як юридичного закріплення суб'єкта в суспільстві, а до складу елементів статусу відносять ще один – відповідальність. Розглянуто можливість віднесення конституційно-процесуальної відповідальності до обов'язкових складових правового статусу суб'єкта державно-владних відносин.

Ключові слова: *правовий процесуальний статус суб'єкта, правова форма, елементи правового статусу, конституційно-процесуальна відповідальність.*